Mazzoni, iar cercetarea s-a făcut pe baza materialului onomastic adunat de profesorul B. Mazzoni, un excelent cunoscător al limbii şi culturii române, în volumul *Le iscrizioni parlanti del cimitero di Săpânţa.* Aşa cum sugerează titlul *(Un archivio della memoria: le formule onomastiche tra cultura orale e fissazione scritta nelle iscrizioni parlanti del cimitero di Săpânţa (Romania),* aceste formule aparţin culturii orale, dar sunt fixate în scris, sub forma unui epitaf scris la persoana I şi construit ca o micronaraţiune în care defunctul se prezintă. Formulele onomastice, inserate de obicei la sfârşitul versurilor, au o funcţie referenţială, de identificare a defunctului, şi una textuală, impusă de logica internă a epitafului. În continuare sunt descrise toate formulele antroponimice existente, astfel încât putem afirma că cei doi autori au realizat o adevărată micromonografie a sistemului denominativ popular.

Actualul număr al revistei internaţionale de onomastică literară, ca şi cele precedente, demonstrează pe deplin că studiul numelor proprii folosite intratextual este absolut necesar şi trebuie integrat în lingvistica textului.

MARIANA ISTRATE
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

MARIANA NEŢ, *Literature, Strategies and Metalanguage: A Semiotic Approach*, Institut für Sozio-Semiotische Studien (ISSS), Viena, 2002, 140 p.

Cartea Marianei Neţ reprezintă versiunea în limba engleză, concisă şi revăzută, a tezei sale de doctorat, susţinută în 1992.

În 1989, înainte de a deveni teză de doctorat, o primă versiune a cărţii a fost publicată în limba română la Editura Universităţii Bucureşti. În 1993 a fost publicată sub formă de articole în revista „Semiotica”, iar în 2002 apare versiunea de faţă la editura unui institut din Viena, Institut für Sozio-Semiotische Studien (ISSS).

Studiul metalimbajului şi al strategiilor puse în mişcare prin intermediul acestuia în spaţiul literaturii (cu referire la fiecare gen literar în parte) se doreşte a fi semiotic, datorită faptului că astfel abordarea ar câştiga extinderea maximă a aplicabilităţii sale, prin caracterul transdisciplinar al metodei.

Structurată echilibrat, cartea se compune din patru părţi, cea de-a doua şi a treia cu câte patru capitole fiecare, cărora li se adaugă Introducerea şi Concluzia, Lista lucrărilor citate şi Referinţele.

Partea întâi, intitulată *Metalanguage and Enunciation*, condensează un număr foarte mare de idei-nucleu, pe care cititorul le va regăsi aprofundate sau dezvoltate pe parcursul expunerii teoretice şi al demonstraţiilor practice din celelalte trei părţi ale cărţii.

Pentru a se putea studia aspecte ale literaturii, strategii şi metalimbajul trebuie îndeplinită o condiţie esenţială: să existe Textul. În absenţa Textului nu s-ar mai putea medita pe marginea strategiilor metatextuale emergente, a căror înţelegere garantează – după cum afirmă autoarea – înţelegerea literaturii, în general.

Din perspectiva celor de mai sus este firesc de ce alege autoarea să îşi înceapă demersul teoretic cu afirmarea „primatului textului”. E, prin urmare, la fel de firesc că subiectul şi perspectiva lucrării sunt ambele oferite de Text.

Premisa de la care porneşte demonstraţia în prima parte a cărţii este preluată de la profesorul Ion Coteanu şi ea susţine validitatea ideilor întregii cărţi, nu doar ale acestei prime părţi. Citatul preluat ca premisă de Mariana Neţ este următorul (vezi p. 7): „Limba nu reflectă realitatea ca o oglindă, adică pasiv şi nici n-o structurează exercitându-şi acţiunea în direcţia unică spre realitate, ci

reflectă, organizează reflectarea şi redesemnează lumea în funcţie de această organizare. Funcţia reflexivă a limbii [este] consecinţa unui proces cu direcţie permanent dublă: de la realitate la desemnarea unor părţi ale ei, de la aceasta – după specificarea lor mentală prin denumire şi sintaxă – din nou la realitate ş.a.m.d. [Astfel] se explică şi posibilitatea imaginării unei lumi care nu corespunde tocmai celei reale [şi care este] lumea poeziei" (Coteanu, 1997, p. 20).

După precizarea premisei, la care va reveni prin aprofundări succesive, autoarea analizează relaţiile limbă–text, enunţare–limbaj poetic, a căror natură (de constantă în raport cu o variabilă sau de construct abstract în raport cu un „obiect" material) o va stabili printr-o serie de comparaţii cu perechi relaţionale relativ similare, precum: limbă naturală–limbaj poetic, schemă–uz, competenţă–performanţă, enunţ–enunţare (*utterance–enunciation*).

O primă concluzie obţinută în urma armonizării operate între primele două relaţii (astfel încât textul e privit ca generator al propriului limbaj, iar acesta din urmă e privit ca provenind din limba naturală printr-o deviaţie similară cu cea a uzului faţă de schemă) se va materializa în a doua parte, numită *Grammar and Metalanguage*. Concluzia este aceea că orice gramatică a unui limbaj poetic poate servi ca o grilă pe baza căreia se poate reconstrui gramatica limbii naturale.

La acest nivel al analizei, metalimbajul intrinsec al textului literar este privit ca un simulacru al unor posibile limbaje formale pe care textul le poate genera. Dar, afirmă autoarea, orice investigare a metalimbajului intrinsec presupune o discuţie pe marginea conceptului de enunţare, discuţie pe care Mariana Neţ o va continua pe linia lui E. Benveniste şi a şcolii pragmatice franceze.

Cercetătoarea începe prin a afirma importanţa esenţială a subiectivităţii, instaurată pentru a media între competenţă–enunţ (*competence–utterance*) şi performanţă–enunţare (*performance–enunciation*).

Redefinit în raport cu planul enunţului şi cu cel al enunţării, metalimbajului i se recunoaşte o poziţie privilegiată, constant mediatoare între cele două: „Din această perspectivă, metalimbajul funcţionează ca un terţ element plasat între două planuri în permanentă relaţie dialogică. Sistemul metalingvistic din interiorul unui text literar poate permite cercetătorului să reconstruiască planul enunţării (adică o ipostază abstractă a limbii, aflată în pragul modelării ca discurs) doar atunci când porneşte de la rostire, de la imanenţa textuală" (p. 10–11; traducerea fragmentelor citate din limba engleză îmi aparţine).

Fragmentul citat mi se pare relevant, pentru că, prin conţinutul său, el intră în consonanţă cu un pasaj din concluzia generală finală a cărţii; este vorba de a cincea sugestie din finalul studiului, şi anume: „(5) […] dihotomia postulată de cercetătorii structuralişti între 'imanenţa' textuală şi caracterul 'deschis' al unei opere de artă poate fi rezolvată în mod dialectic" (p. 121).

Tot în relaţie cu enunţarea, Mariana Neţ studiază aspecte ale utilizării deictice (*deictisation*) – termen pe care îl preferă celui clasic, *deixis* – concepută ca un subsistem funcţional constituent al metalimbajului intrinsec al unui text literar, subsistem ce serveşte la stabilirea unei legături între textul literar şi planul enunţării. Utilizarea deictică marchează natura eterogenă a planurilor enunţării, ceea ce conduce la concluzia că orice enunţare e eterogenă, prin multitudinea de planuri a căror sinteză o reprezintă şi prin mulţimea subiectivităţilor variate care stabilesc o relaţie dialogică în interiorul ei.

Printr-o schimbare de perspectivă, cercetătoarea va observa că reprezentarea enunţării în planul rostirii e relevată prin fenomenul dublării enunţării (*duplication of enunciation*), ceea ca îndreptăţeşte şi reclamă comparaţia cu sublinierea bahtiană a naturii dialogice a textului literar.

Factor generator al eterogenităţii textului, mulţimea subiectivităţilor din interiorul lui este de fapt mulţimea enunţiatorilor participanţi la rostire, fiecare aparţinând unui plan de enunţare diferit.

Prezenţa mulţimii enunţiatorilor are mai multe consecinţe reperabile la nivelul discursului Marianei Neţ: conferă textului un statut cvasiritual, acela al ceremoniei, care presupune introducerea unor elemente de punere în scenă (*staging*) având ca rezultat ceea ce Pierre van den Heuvel numeşte şi defineşte (1985, p. 110) ca referenţialitate internă, obligând la recunoaşterea prezenţei ironiei ca o valoare constantă a comunicării literare şi a elementului ludic al citatelor literare. Nu în ultimul rând, asumarea unui rol de către fiecare dintre aceşti enunţiatori e consecinţa unei strategii menite să provoace complicitatea dintre enunţiator şi enunţiatar. Revenind la problema metatextului încorporat în textul literar, cercetătoarea afirmă că funcţia metalingvistică a textului literar şi a limbajului poetic sunt marcate în secvenţele în care predomină funcţia referenţială, adăugând că textul literar manifestă

în mod necesar în limbajul său semne ale unui plan metalingvistic, pentru ca cititorul să devină conştient că discursul literar actualizează un context lingvistic şi situaţional. Pe anumite porţiuni, încetând să se mai refere la lumea reală pentru a se orienta asupra propriilor secvenţe, limbajul poetic se transformă, aşadar, într-un referent intern al textului.

În formularea autoarei, situaţia de mai sus se rezumă după cum urmează:

„(1) când textul literar (sau una din secvenţele sale) se referă la o sublume a lumii reale, textul sau secvenţa îndeplineşte o funcţie referenţială;

(2) dacă, pentru un timp, textul încetează să mai facă referire la o lume extratextuală pentru a vorbi despre (una din) propriile sale secvenţe, atunci predomină funcţia metalingvistică; şi

(3) de fiecare dată când un text învesteşte una din secvenţele sale lingvistice cu o funcţie referenţială diferită de cea de la (1), prin urmare de fiecare dată când sublumea la care se referă secvenţa textuală diferă de sublumea la care s-ar referi aceeaşi secvenţă textuală în afara acelui (con)text, rezultă o funcţie metatextuală” (p. 17).

Autoarea numeşte „referenţialitate primară” condiţia esenţială a existenţei oricărui tip de enunţare şi afirmă că trecerea textului de la „referenţialitatea primară” la „referenţialitatea secundă”, proprie lui, e o transformare care nu poate lua naştere decât prin acţiunea celor trei stadii funcţionale rezumate anterior.

În acest punct al demonstraţiei autoarea poate da continuitate premisei enunţate la început, prin citarea profesorului I. Coteanu, prin următoarea reformulare: „Aşa se explică apariţia unei funcţii poetice derivată din cea referenţială prin intermediul funcţiei sale metalingvistice, deoarece poeticul [*poeticity*] nu e altceva decât acea referenţialitate secundă, menţionată mai sus” (p. 17).

Primul capitol, *Metalanguage and Referent,* aprofundează aceeaşi premisă de început, autoarea oferind două diagrame (a doua, o completare a celei dintâi) în care sunt puse în evidenţă cele două tipuri de metalimbaje: metalimbajul ca atare şi metatextul, dar este şi o continuare a seriei strategiilor metatextuale prezentate cu exemplificări aferente şi în partea întâi. Astfel, în primele două capitole autoarea studiază semnele citării şi citatele, ironia şi parodia, fabula, prefaţa, titlul, retorica şi traducerea, ca strategii metatextuale şi de disimulare sau control asupra receptorului. Acestora li se adaugă, în capitolul III, *The Rhetoric of Reading*, punctul de vedere asupra existenţei unor tipuri diferite de retorici specifice diferitelor specii literare, dar şi diferitelor pasaje din unul şi acelaşi text. Autoarea face demonstraţia valabilităţii acestui punct de vedere prin analiza poemului *O, rămâi* de Mihai Eminescu.

Existenţa mai multor tipuri de retorică în unul şi acelaşi text reprezintă cel mai adesea un obstacol în decodarea adecvată a textului, care poate fi însă înlăturat prin recurgerea la o grilă intertextuală, justificându-se astfel explicaţia discuţiei despre retorică din secţiunea *Meta- and Intertextuality*.

În capitolul IV, *The Literary Text: A Projection of Grammar*, se revine asupra orientării spre enunţ, pentru ca, prin intermediul sistemului metalingvistic prezent în structura de suprafaţă a textului, să se traseze un spaţiu al enunţării. Mai mult decât atât, analiza nivelului liniar, de suprafaţă, al textului – arată autoarea – conduce la reconstituirea nu doar a regulilor cu funcţionalitate lingvistică dezvoltate în acel discurs, ci şi a regulilor care au guvernat o serie de schimbări ulterioare în evoluţia limbajului, astfel încât analiza textului literar confirmă faptul că toate elementele din diacronia limbajului sunt vizibile în sincronie.

În partea a treia, *Poetical Arts and Metalanguage,* autoarea va discuta gradele de importanţă pe care le manifestă „textul” de adâncime, metatextul şi textul de suprafaţă în cele trei genuri literare – considerate de ea colecţii de strategii, seturi teoretice ierarhizate şi instituţionalizate de convenţii apte de manifestare prin anumite tipuri de limbaje şi apte de a fi descrise şi catalogate, deci finite – într-o încercare de definire a specificului fiecărui gen literar în parte.

Astfel, capitolul I prezintă specificitatea genului liric şi narativ, aflate nu într-o relaţie biunivocă (1 : 1), care ar permite comparaţia lor simetrică, ci analizate împreună în acelaşi capitol, pentru că artele poetice aparţinând ambelor genuri se diferenţiază în mod frapant de artele poetice ale genului dramatic, asupra cărora autoarea a considerat necesar să revină într-un capitol aparte, al II-lea. Aşa cum se afirmă în deschiderea primului capitol, discursul dramatic se află în situaţia extremă şi paradoxală în care metatextul se transformă în paratext, în vorbire reală sau virtuală, care funcţionează nu în interiorul, ci simultan cu discursul literar; autoarea indică pentru paratext notele şi indicaţiile regizorale, prezente ca atare în text sau înglobate în discursul personajelor.

Discursul liric şi cel epic sunt studiate din perspectiva a trei funcţii: funcţia referenţială, funcţia autonimică şi funcţia metalingvistică. Sintetizând discuţia mai largă din carte, se poate observa că în artele poetice ale genului liric predomină funcţia autonimică, realizându-se tranziţia de la metalingvistic la autonimic, iar din calitatea metatextului dintr-un text liric de a putea fi verbalizat rezultă calitatea specifică a textului liric de artă poetică, şi anume aceea de a putea fi citit (calitate redată de autoare prin termenul *readability*). În artele poetice ale genului epic predomină funcţia metalingvinstică, în varianta ei intertextuală, realizându-se astfel trecerea de la autonimic la metalingvistic, iar calitatea metatextului dintr-un text epic de a fi verbalizat permite definirea specificităţii textelor epice de artă poetică prin verosimilitate (*verisimilitude*).

Toate aceste idei sunt demonstrate practic prin analize textuale (Louis Aragon, *Art poétique,* pentru genul liric, şi André Gide, *Les Faux Monnayeurs,* pentru genul epic) şi amplificate prin corelaţia cu concluziile şi analizele strategiilor metalingvistice din capitolele III şi IV. Cât priveşte artele poetice ale genului dramatic, ilustrate elocvent de autoare prin fragmente literare diverse, acestea se caracterizează în special prin calitatea lor de a putea fi puse în scenă („the dramatic text must be performable”, p. 78).

Paradoxal în aparenţă, concluzia că textul dramatic are o funcţie metatextuală în relaţie cu reprezentarea lui (punerea în scenă a piesei) şi că doar aceasta din urmă are statut de „text” este susţinută, arată autoarea, de relaţia paralelă dintre opera literară şi interpretarea critică. Mai mult decât atât, reprezentarea piesei este un stadiu superior de materializare în cadrul procesului de generare a unui al treilea text, reprezentarea mentală construită de receptor (primul fiind textul piesei, al doilea „textul” reprezentării piesei).

Ultima parte a cărţii se constituie într-o analiză a impactului literaturii asupra vieţii cotidiene, cu efecte vizibile în limbajul uzual. Aceste efecte studiate aici sunt cele ale circulaţiei citatelor literare sub formă de clişee în limbajul cotidian comun. Se impun în opinia autoarei şase concluzii: (1) în limbajul curent citatul literar e o zonă de tranziţie dintre două lumi diferite (cea a discursului literar şi cea extratextuală); (2) procesul de cunoaştere mediat de citatul literar e întotdeauna orientat de la lumea reflectată de discursul literar la lumea extratextuală care reprezintă gradul zero în relaţie cu vorbirea textuală şi căreia nu i se acordă niciodată identitate autonomă; (3) trecerea de la context la cotext si de la cotext la context este întotdeauna graduală în funcţionarea discursului literar; (4) din punctul de vedere acceptat în spaţiul acestui studiu, cotextul şi contextul sunt categorii complementare, fiecare fiind deopotrivă o „mască” a celeilalte; (5) în comparaţie cu limbajul curent, limbajul manifestat în discursul literar reprezintă „gradul zero”, „schema” sau norma lingvistică; (6) principala funcţie a clişeelor literare e cea ludică.

Alte cinci concluzii cu caracter mai general sunt conţinute de partea finală, denumită de autoare chiar Concluzie, iar redarea lor mai jos este motivată de faptul că studiul Marianei Neţ, în forma sa actuală, este poate mai puţin cunoscut publicului român. Aceste concluzii sunt:

„(1) Planul metalingvistic şi metatextual al textului literar depind nu doar de conţinutul lingvistic şi situaţional, ci şi de receptorul-interpret.

(2) Setul teoretic infinit de interpretări posibile ale unui text literar îşi are originea în modul în care acel text funcţionează într-o cultură dată.

(3) Dependenţa lor de receptorul-interpret, pe de o parte, şi de clasa textului şi discursului, pe de alta, […] este unul dintre motivele principale care nu ne-au permis să întocmim un inventar exhaustiv al elementelor ce pot îndeplini o funcţie metalingvistică într-un text literar (sau într-una din subclasele sale).

(4) (Sub)codurile lingvistice şi metalingvistice, pe de o parte, şi planurile metatextuale, pe de alta, îşi pot schimba între ele funcţiile, îşi pot alterna dominaţia unele asupra celorlalte atât într-un text literar dat, cât şi în literatură privită ca sistem. […]

(5) Ca o consecinţă, dihotomia postulată de cercetătorii structuralişti între ‘imanenţa’ textuală şi caracterul ‘deschis’ al unei opere de artă s-ar putea rezolva în mod dialectic” (p. 121).

Aşa cum o arată titlurile primelor trei părţi ale cărţii: *Metalanguage and Enunciation, Grammar and Metalanguage* şi *Poeticar Arts and Metalanguage*, autoarea e interesată în primul rând de o definire şi relaţionare cât mai cuprinzătoare a metalimbajului, metatextul fiind considerat o

variantă a sa (cf. p. 35), ca şi de studierea strategiilor metatextuale, pe care autoarea nu îşi propune să le epuizeze (cf. p. 121), mulţumindu-se să le identifice parţial, dar semnificativ, prin exemple literare şi nonliterare. Dacă în aceste trei prime părţi literaritatea este pusă în slujba demonstraţiei, căreia îi serveşte ca suport de exemplificare, în ultima parte şi în Concluzie literaritatea e reafirmată, cu o deplasare de accent care facilitează reciproca situaţiei iniţiale, adică punerea în evidenţă a literaturii – amprentă emblematică a culturii şi a civilizaţiei – ca punere în abis a Textului.

Ideile despre literatură ca punere în abis a textului îşi găsesc un corespondent în titlul cărţii ca atare. Ca termen aflat pe poziţia întâi în titlu, „literaturii” i se recunoaşte aşadar în final întâietatea şi la nivelul imanenţei textuale a studiului, în timp ce „metatextul”, termen aflat pe a treia poziţie în titlu şi care făcuse subiectul primelor trei părţi ale cărţii, este acum subsumat tematic viziunii generice mai largi a literaturii.

Inversarea de perspective arătată mai sus este benefică şi chiar indicată, pentru că – aşa cum afirma Tzvetan Todorov într-un pasaj citat de Mariana Neţ – „dacă facem din limbaj o teorie a literaturii, trebuie să citim cu atenţie literatura ca teorie a limbajului” (p. 39).

ALINA CÎRLĂNESCU
Universitatea Babeş-Bolyai
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

MIHAI N. RADAN, *Graiurile caraşovene azi. Fonetica şi fonologia,* Timişoara, Editura Anthropos, 2000, 308 p.

Bibliografia idiomului slav al caraşovenilor s-a îmbogăţit cu o remarcabilă lucrare, elaborată de Mihai N. Radan, cadru didactic la Catedra de slavistică a Universităţii de Vest: *Graiurile caraşovene azi. Fonetica şi fonologia.* Tipărit în excelente condiţii grafice (prin grija Uniunii Sârbilor din România şi a Editurii Anthropos), volumul este cea mai recentă (să sperăm că nu ultima) şi importantă cercetare lingvistică aparţinând unui caraşovean. Comparabilă cu lucrarea interbelică a lui Emil Petrovici, cartea se înscrie în seria studiilor începute la Reşiţa de un alt caraşovean, Mihai Radan (senior), în *Studii de limbă, literatură şi folclor* (SLLFolc), II (1971), III (1976) şi continuată prin culegerea de folclor a lui Ivan Birta (din Clocotici), *Karaševci. Narodne umotvorine sa etnološkim osvrtom,* Bucureşti, 1993, 548 p.

Pentru cititorii mai puţin informaţi asupra Banatului, să notăm că slavii ce-şi spun *karaševci* (vezi p. 29) trăiesc în şapte sate, de la poalele Semenicului, în apropierea Reşiţei, de-a stânga şi de-a dreapta şoselelor care duc spre Anina (Caraşova, Nermet, Iabalcea), respectiv Oraviţa (Lupac, Clocotici, Vodnic şi Rafnic), în bazinul superior al râului Caraş. Românii din zonă îi numesc *craşoveni, cârşoveni,* mai nou *caraşoveni* (etnonim folosit în scrierile din ultimul deceniu, după modelul lui Emil Petrovici). Despre caraşoveni au scris lingvistul Emil Petrovici (*Graiul caraşovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională,* Bucureşti, 1935) şi istoricul Traian Simu (*Originea craşovenilor. Studiu istoric şi etnografic,* Lugoj, 1939). Bibliografia impresionantă a problemei, în limba română şi în alte limbi, este adusă la zi şi analizată în lucrarea lui Mihai N. Radan.

Aspectul şi lectura acestei cărţi nasc o reală bucurie intelectuală şi profesională nu doar pentru slavişti, ci pentru orice filolog; lucrarea ilustrează faptul că se poate studia şi temeinic, monumental, în vremea şi în vremurile noastre preponderent şi (parcă) predestinate istoric pentru articole. Pilduitoarele strădanii pe teren şi stăruitoarele cercetări în biblioteci ale lui Mihai N. Radan, cartea în întregul ei ne duc cu gândul la opuri tipărite cândva de lingvişti formaţi la Muzeul Limbii Române din Cluj. Contribuţia aceasta nu va putea fi ignorată de către cercetătorii graiurilor slave din România şi din sudul Dunării.